

BARTOSZ ŁUKASZEWSKI

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II

Collegium Humanum

Fundacja „Naszym Dzieciom”

ORCID iD: 0000-0002-1871-412X

TERENY ZAMKNIĘTE I OPUSZCZONE JAKO ELEMENT TURYSTYKI EKSTREMALNEJ

CLOSED AND ABANDONED AREAS AS THE ELEMENT OF THE EXTREME TOURISM

1. Wprowadzenie i aspekty definicyjne

Zjawisko turystyki ekstremalnej posiada stale kontrowersyjny charakter i w ten właśnie sposób prezentuje się społeczne postrzeganie owej gałęzi turystyki. Ekstremalne formy działalności turystycznej przynajmniej fasadowo sytuują się w opozycji do turystyki tradycyjnej. Należy jednak pamiętać, iż w zakresie indywidualnych odczuć uczestników poszczególnych form aktywności ekstremalne i ryzykowne działania turystyczne mogą zapewniać realizację dokładnie tych samych potrzeb co w przypadku konwencjonalnie pojmowanego relaksu i rozrywki.

Turystyka ekstremalna stanowi część szeroko pojmowanej turystyki przygodowej, zawierającej elementy „twardej turystyki”, uwzględniającej wysoki poziom ryzyka. Opisany typ aktywności turystycznej może być również związany ze sportami ekstremalnymi i minimalizacją ryzyka oraz maksymalizacją przeżyć emocjonalnych w ramach form rekreacyjnych (np. skoki bungee)¹. Jednym z podstawowych wyróżników turystyki ekstremalnej jest nastawienie na wyszukiwanie niezwykłych, alternatywnych, niszowych form rozrywki². W tym zakresie mieści się również eksplorowanie terenów zamkniętych i opuszczonych, które wiąże się z ryzykiem utraty zdrowia, a w skrajnych sytuacjach życia (szczególnie w budynkach grożących zawaleniem, będących w złym stanie technicznym uniemożliwiającym dalszą eksploatację³).

Niniejsze opracowanie ma zatem na celu określenie zakresu owego zjawiska, analizę potencjału oraz uwypuklenie zagrożeń immanentnie wpisanych w ową formę turystyki.

¹ Por. J. Adamczyk, *Turystyka ekstremalna – popularność i niewykorzystany potencjał*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” – Rogów 2011, z. 28(3), s. 254.

² Ibidem.

³ Budynki te nierzadko przeznaczone są przez właściwą danemu terenowi administrację do rozbiórki bądź też wyburzenia.

2. Degradacja przestrzeni miejskiej a turystyka ekstremalna

Analizowany podtyp ryzykownej poznawczo turystyki przygodowej posiada lokalizacyjnie głównie miejski charakter, korespondując ze zbiorem zjawisk określanych mianem degradacji miejskiej przestrzeni, separacji społeczno-przestrzennej, gettoizacji⁴. Spośród szeregu czynników wpływających na tworzenie się miast zamkniętych i zamkniętych dzielnic, a także opuszczonych (niezamieszkałych) dzielnic, miast i regionów wyróżnić należy podstawowe faktory, występujące w charakterze determinantów w skali całego świata:

- wpływ przemysłu zbrojeniowego/chemicznego związanego z bezpieczeństwem wewnętrznym państwa (ros. ZATO – zamknięta struktura administracyjno-terytorialna⁵),
- katastrofy przemysłowe/energetyczne,
- deindustrializacja/reindustrializacja,
- działania wojenne, konflikty zbrojne (w tym wewnętrzne),
- konflikty społeczne – napięcia strukturalne manifestowane w zamieszkach ulicznych (działalność radykalnych ruchów społecznych),
- problemy społeczne (enklawy biedy, wykluczenia społecznego),
- czynniki klimatyczne i geograficzne.

3. Miasta i dzielnice zamknięte/opuszczone w Europie

Wśród miast i dzielnic zamkniętych/opuszczonych w Europie przeważają te usytuowane na terenie Federacji Rosyjskiej, a także Europy Wschodniej i Środkowo-Wschodniej. Poniższe zestawienie prezentuje zakres występowania zjawiska w Europie w podziale geopolitycznym:

- Federacja Rosyjska (ok. 50 oficjalnie istniejących miast zamkniętych, a także opuszczone tereny eksperymentów z bronią jądrową, w tym m.in. archipelag Nowej Ziemi, tereny łagrów sowieckich);
- Europa Wschodnia – Ukraina (Donbas, Prypeć, Czarnobyl), Gruzja (Osetia, Abchazja, Czeczenia);
- Europa Środkowo-Wschodnia – Polska (Warszawa – poprzemysłowe tereny Targówka Fabrycznego i Żerania, os. Dudziarska, Łódź – tereny poprzemysłowe, Śląsk – opuszczone osiedla w okolicach poszczególnych zakładów wydobywczych, województwo zachodniopomorskie – Kłomino, Borne Sulino, Żarnowiec – nieukończona budowa elektrowni jądrowej), Słowacja, Węgry, Bułgaria, Rumunia (romskie getta);
- Europa Południowa – Włochy, Hiszpania, Grecja (tereny poprzemysłowe, nieudane eksperymenty społeczne, niezaludnione budownictwo apartamentowe, wyludnienie

⁴ Por. m.in. M.K. Szczepański, W. Ślęzak-Tazbir, *Między łękiem a podziwem. Getta społeczne w starym regionie przemysłowym*, [w:] *Gettoizacja polskiej przestrzeni miejskiej*, red. B. Jałowiecki, W. Łukowski, Scholar, Warszawa 2007, s. 29–52; B. Jałowiecki, *Czy Warszawa staje się miastem trzeciego świata?*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2006, z. 26(4), s. 52–53.

⁵ Zob. źródło internetowe: https://ru.wikipedia.org/wiki/Закрытое_административно-территориальное_образование [14.07.2020].

w związku z migracjami wewnętrznymi, problemy społeczne, enklawizacja biedy, działania radykalnych ruchów społecznych), Cypr (inwazja wojsk tureckich);

- Europa Zachodnia – Francja (problemy migracyjne, gettoizacja), wschodnie Niemcy (zależności postzimnowojenne).

4. Miasta i dzielnice zamknięte w USA, Ameryce Południowej i Azji

Miasta i dzielnice zamknięte w USA, Ameryce Południowej i Azji mają zdecydowanie różnicowany charakter. Od zdeindustrializowanych terenów w granicach Stanów Zjednoczonych przez socjoekonomiczne problemy Ameryki Łacińskiej do dotkniętych konfliktami zbrojnymi (zewnętrznymi, jak i wojnami domowymi) blisko- i dalekowschodnich krajów azjatyckich. Należy pamiętać, iż taki rozkład degradacji przestrzeni miejskiej odpowiada postzimnowojennej specyfice⁶. Rywalizacja ZSRR i USA wpływała na konstytuowanie się tzw. konfliktów zastępczych na terenach autonomicznych państw narodowych, następnie nierzadko tracących pełnię suwerenności⁷. Poniższe zestawienie prezentuje zakres zjawiska w czterech wyróżnionych uprzednio kręgach kulturowo-cywilizacyjnych:

- USA („pas rdzy” – zdeindustrializowane tereny Wschodniego Wybrzeża, *ghosttowns* na terenie stanów południowych, w tym m.in. Route 66);
- Ameryka Południowa i Środkowa – Brazylia, Argentyna, Kolumbia, Wenezuela, Karaiby (problemy społeczne, enklawizacja biedy);
- Bliski Wschód Azji – Palestyna, Liban, Syria, Irak, Afganistan (konflikty zbrojne);
- Daleki Wschód Azji – Kambodża, Birma, Laos (wewnętrzne konflikty zbrojne), Bangladesz, Indie (problemy społeczne, enklawizacja biedy), Japonia (czynniki klimatyczne, katastrofy przemysłowe/energetyczne), Filipiny (problemy społeczne, enklawizacja biedy).

5. Miasta i dzielnice zamknięte/opuszczone w Afryce

Gettoizacja przestrzeni publicznej Afryki związana jest przede wszystkim z problemami dekolonizacyjnymi⁸ oraz wewnętrznymi konfliktami zbrojnymi, które są przyczyną i zarazem skutkiem enklawizacji biedy oraz zaawansowanej społecznej ekskluzji⁹. Poniższe zróżnicowanie oparte jest na geopolitycznych kategoriach podziału wspomnianego kontynentu:

⁶ Zob. M. Sulek, *Geopolityczna transformacja świata po zimnej wojnie*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, z. 25(2), s. 9–26.

⁷ Na temat konfliktów zastępczych (ang. proxy/hybrid wars) zob. np.: M. A. Innes (ed.), *Making Sense of Proxy Wars: States, Surrogates & the Use of Force*, foreword by W. C. Banks, Potomac Books, Washington 2012, s. 61–63.

⁸ Zob. np.: W. Mazurczak, *Kolonializm – Dekolonizacja – Postkolonializm. Rozważania o istocie i periodyzacji*, „Przegląd Politologiczny” 2016, z. 55(3), s. 131–141.

⁹ W kontekście wykluczenia społecznego zob. m.in.: K. Frieske, *Społeczne wykluczenie: o nicowaniu pojęć*, [w:] *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Badania – metody – wyniki*, red. S. Golinowska, E. Tarkowska, I. Kopińska, Wyd. IPiSS, Warszawa 2005, s. 55–62.

- Afryka Północna – Libia, Egipt (wewnętrzne konflikty zbrojne, działania ruchów społecznych, enklawizacja biedy);
- Afryka Środkowa – Kongo, Demokratyczna Republika Konga, Uganda, Rwanda, Republika Środkowej Afryki (wewnętrzne konflikty zbrojne, enklawizacja biedy);
- Afryka Wschodnia (tzw. Róg Afryki– konflikty zbrojne, działania ruchów terrorystycznych¹⁰, enklawizacja biedy);
- Afryka Południowa – RPA (konflikty społeczne na tle rasowym), Lesotho (czynniki geograficzne).

6. Wnioski

Turystyka ekstremalna związana z eksplorowaniem terenów zamkniętych i opuszczonych stanowi stale zyskującą na popularności i znaczeniu gałąź działalności turystyczno-rekreacyjnej. Świadczą o tym relacje zdjęciowe i filmowe publikowane w mediach (w tym również w mediach społecznościowych), a także liczebność grup pasjonatów funkcjonujących na portalach społecznościowych i forach internetowych. Ekstremalny element przygodowego typu aktywności turystycznej posiada głównie oddolny charakter, nierzadko stroniąc wręcz od instytucjonalizacji. W tym właśnie miejscu pojawia się jedna z głównych kontrowersji – podejmowanie indywidualnego ryzyka, nacechowane chęcią stałego zwiększania silnych odczuć i emocji, szczególnie wśród osób pozostających w wieku młodzieżowym, może prowadzić do zachowań nieodpowiedzialnych. W przypadku utraty zdrowia, a w skrajnych przypadkach utraty życia nie istnieją instancje odwoławcze rozstrzygające o odpowiedzialności prawnej danych osób (organizatorzy wycieczek nierzadko rekrutują się spośród takich samych pasjonatów jak uczestnicy, nie posiadając organizacyjnej afiliacji). Eksploracja terenów zamkniętych i opuszczonych to aktywność pozostająca na granicy prawa, a czasami wykraczająca poza prawne regulacje. Szczególnie w przypadku terenów o pierwotnie militarnej specyfice służby będące administratorami danych obszarów mogą w oczywisty sposób chronić tajemnice państwowe, broniąc w ten sposób bezpieczeństwa wewnętrznego w interesie społecznym. Coraz szersza popularyzacja analizowanego zjawiska może doprowadzić do konieczności wytworzenia, na podstawie dialogu społecznego i wewnętrznej debaty w gronie turystycznym, mechanizmów służących instytucjonalizacji i normatywizacji wybranych form turystyki ekstremalnej. Wspomniane regulacje pozwoliłyby na zachowanie alternatywnego, nonkonformistycznego charakteru eksploracji terenów zamkniętych i opuszczonych przy jednoczesnym zwiększeniu poziomu bezpieczeństwa ich uczestników.

¹⁰ Przede wszystkim fundamentalistów islamskich.

Bibliografia

- Adamczyk J., *Turystyka ekstremalna – popularność i niewykorzystany potencjał*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” – Rogów 2011, z. 28(3).
- Frieske K., *Společné vykluczenie: o nicowaniu pojęć*, [w:] *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Badania – metody – wyniki*, red. S. Golinowska, E. Tarkowska, I. Kopińska, Wyd. IPiSS, Warszawa 2005.
- Innes M. A. (ed.), *Making Sense of Proxy Wars: States, Surrogates & the Use of Force*, foreword by W. C. Banks, Potomac Books, Washington 2012.
- Jałowiecki B., *Czy Warszawa staje się miastem trzeciego świata?*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2006, z. 26(4).
- Mazurczak W., *Kolonializm – Dekolonizacja – Postkolonializm. Rozważania o istocie i periodyzacji*, „Przegląd Politologiczny” 2016, z. 55(3).
- Sulek M., *Geopolityczna transformacja świata po zimnej wojnie*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, z. 25(2).
- Szczepeński M.K., Ślęzak-Tazbir W., *Między lękiem a podziwem. Getta społeczne w starym regionie przemysłowym*, [w:] *Gettoizacja polskiej przestrzeni miejskiej*, red. B. Jałowiecki, W. Łukowski, Scholar, Warszawa 2007.

Źródło internetowe

https://ru.wikipedia.org/wiki/Закрытое_административно-территориальное_образование
[14.07.2020].

Streszczenie

Niniejszy artykuł zogniskowany jest wokół analizy potencjału zjawiska turystyki ekstremalnej w Europie, Azji, Ameryce Północnej i Ameryce Południowej w kontekście szeregu procesów ekonomicznych i społecznych, jakie zdeterminowały pojawienie się nowej formy aktywności turystycznej. W związku z popularnością turystyki ekstremalnej wśród młodzieży wskazano również na zagrożenia związane z ryzykiem indywidualnym, jak i zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego skorelowane z nieodpowiedzialnymi zachowaniami na terenach zamkniętych i opuszczonych.

Słowa kluczowe: tereny zamknięte, tereny opuszczone, turystyka ekstremalna

Abstract

Following article is focused on the analysis of the potential of extreme tourism phenomenon in Europe, Asia, North America and South America in the context of several economic and social processes which have determined the new form of touristic activity. In the connection with the extreme tourism popularity among youth there were highlighted the danger connected with individual risk and danger for internal security correlated with irresponsible behaviors in the closed and abandoned areas.

Keywords: closed areas, abandoned areas, extreme tourism

NOTKA O AUTORZE

Dr Bartosz Łukaszewski, MBA, doktor nauk społecznych w zakresie socjologii, wykładowca akademicki (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Collegium Humanum, SGGW, UKSW i WSTiJO w Warszawie), analityk, działacz społeczny, komentator medialny. Członek Zarządu i Przewodniczący Rady Naukowej Fundacji „Naszym Dzieciom”, koordynator programów profilaktyczno-prorozwojowych realizowanych w Klubie Młodzieżowym „Alternatywa” (specjalistycznej placówce wsparcia dziennego), ekspert naukowy Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego.